

Jóhannes B. Sigtryggsson

Yfirlit yfir bil

1 Inngangur

Í þessu yfirliti er fjallað um bil. Þau lenda á milli stafs og hurðar í umfjöllun um stafsetningu, eru ekki greinarmerki enda ósýnileg og falla varla undir almennar ritreglur. Það er þó mikilvægt að vita hvenær á að vera bil og hvenær ekki. Víða er þó vikið að notkun þeirra, til dæmis í tengslum við punkta og skammstafanir. Sums staðar hefur hefð um notkun þeirra breyst á síðustu áratugum. Það á sérstaklega við um bil á eftir málsgreinum og í skammstöfunum. Í umfjölluninni hér á eftir (2., 3., 4. kafli) tilgreini ég helstu reglur og hefðir um notkun þeirra í íslensku og vísa í ritreglur Íslenskrar málnefndar (2016 og 2018) þar sem það á við. Ég fjalla einnig um bundin stafbil (5. kafli). Í sumum tilvikum eru óskráðar hefðir um bil eða jafnvel engin skýr venja og þar hef ég reynt að setja fram reglur til viðmiðunar.

Í hefðbundnum forritum er almennt aðeins notuð ein tegund bils (e. *word space*) sem kallað er fram með því að ýta á bilstöng hnappaborðs. Það er mismunandi að stærð eftir letri og jöfnun texta. Í hefðbundnu prenti og umbroti hafa hins vegar lengi verið notaðar fleiri ólíkar gerðir bila, til dæmis *heilbil* (e. *em space*), *hálfbil* (e. *en space*), *þriðjungsbil* (e. *1/3-em space*, *M/3*), *fjórðungsbil* (e. *1/4-space*, *M/4*), *mjóbil* (e. *thin space*) og *hársbil* (e. *hair space*) (Íslensk táknaheiti 2003:19).

2 Bil og greinarmerki

Helst leikur vafi á notkun bila í samhengi við greinarmerkjasetningu.

2.1 Punktur

2.1.1 Málsgrein

Á eftir punkti í lok málsgreinar er einfalt bil en ekki tvöfalt. Sjá gr. 22.1 í ritreglum.

Hann hitti konuna. Hún var nýkomin í bæinn.

Áður fyrr, sérstaklega þegar ritvélar voru enn notaðar, var algengt að hafa tvöfalt bil á eftir málsgrein en ekki er mælt með því.

2.1.2 Dagsetning

Ekkert bil er á eftir punktum sem greina að mánaðardag, mánuð og ár í dagsetningu. Sjá gr. 22.4 í ritreglum.

14.12.2008

2.2 Skástrik

Almennt er ekki haft bil á undan né eftir skástriki. Undantekning frá þessu er ef öðrum hvorum megin við skástrik eru fleiri en eitt orð þá eru höfð bil báðum megin við það. Sjá gr. 24.2 í ritreglum Íslenskrar málnefndar.

1/2

og/eða

London / New York

2.3 Strik

Hvorki er bil á undan né eftir bandstrikum og tilstrikum. Sjá greinar 26.1 og 26.2.1 í ritreglum.

BA-nemi

15. mars–14. apríl

(1555–eftir 1643)

Flugleiðin Reykjavík–Egilsstaðir

Bil er hins vegar á undan og eftir þankastrikum (–) og stuttum þankastrikum (–). Sjá gr. 26.2.3 og 26.3 í ritreglum.

Mér líkaði vel við hann – oftast.

Mér líkaði vel við hann – oftast.

Á Íslandi – og hvergi nema á Íslandi – er þetta náttúrufyrirbæri að finna.

2.4 Svigar

Bil er á milli sviga sem standa saman.

prómillumerki (þúsundarlutarkerki) (‰)

2.5 Tilvitnunarkerki

Ekkert bil er á milli tvöfaldra tilvitnunarkerkja sem mætast í lok setningar. Sjá gr. 28.1 í ritreglum.

Ásgeir mælti: „Afi sagði við mig: „Hertu þig nú.““

Í ensku umbroti tíðkast sums staðar að setja hársbil á milli tvöfaldra tilvitnunarkerkja.

Ásgeir mælti: „Afi sagði við mig: „Hertu þig nú.““ (hársbil)

2.6 Tvípunktur

Aldrei er bil á undan tvípunkti. Ef tvípunktur er notaður sem greinarmerki í setningu er bil á eftir honum. Sjá greinar 29.1–29.4 í ritreglum.

Í ritgerðinni stendur: „Bústaðurinn er frá 12. öld.“

Loks var þetta ákveðið: Óskað verður eftir nauðasamningum hið fyrsta.

Ef tvípunktur er notaður til að tákna tíma, úrslit, hlutföll eða í öðrum tilgangi sem aðgreiningarmerki með tölum er ekki bil á eftir honum. Sjá að hluta gr. 29.5 í ritreglum.

Kl. 2:45 (frekar kl. 2.45)

Sigurtíminn var 1:50:24 (frekar 1.50.24)

Leikurinn fór 84:78

Í mælikvarðanum 1:100 000

Staðallinn ÍST 130:2004

2.7 Úrfellingarpunktar

Á undan og eftir úrfellingarpunktum eru bil ef heilt orð er næst fyrir framan þá. Ekki er hins vegar bil aftan við þá ef önnur greinarmerki fara á eftir þeim. Sjá gr. 31.2 í ritreglum.

Ævintýri enda oft á: Köttur úti í mýri ... Það er að minnsta kosti algengt.

Er hann nokkuð ...?

Ef felldur er niður hluti orðs er ekkert bil haft á undan úrfellingarpunktum.

Hver í andsk... var þetta eiginlega?

Helv... fíflíð kom ekki.

3 Bil og tákn

3.1 Tákn og tölur

3.1.1 Tákn á eftir tölu

Ekki er bil á milli tölu og prósentumerkis (%), prómillumerkis (þús-undarhlutarkerkis) (‰), bogamínútu (′), bogasekúndu (″) eða gráðu (°). Sums staðar, til dæmis í ensku og sænsku, tíðkast að hafa bil á milli tölu og prósentumerkis (til dæmis 50 %) eins og á milli talna og alþjóðlegra mælieiningatákna (til dæmis 15 m). Hefð er hins vegar fyrir því í íslensku að hafa ekkert bil á undan prósentu- og prómillumerki. Athugið að ef hitakvarðamerki(°C, °F) er notað, þá stendur gráðumerkið með því en ekki tölu.

50%

20‰

17° hiti

10° 33′ 19″

24 °C

– 459,67 °F

3.1.2 Tákn á undan tölu

Bil er á eftir kaflamerkjum (§), efnisgreinarkerkjum/greinaskilamerkjum (§§), doppum/bólum (•) en ekki tvíkrossi (#).

§ 1.3

• *Innkaup á næsta ári*

#12stig

3.2 Tölur og bókstafir

Bil er á milli tölu og eftirfarandi bókstafs í götuheitum, kafla- og greinanúmerum o.s.frv. Ekki fer vel á því að tölustafir og bókstafir fari saman án bils.

Hverfisgata 17 A

Í kafla 22 d

gr. 1.3.2 b

3.3 Tölur og stærðfræðitákn

Bil er á undan og eftir stærðfræðitáknum ef þau eiga bæði við tölur, orð eða tákn á undan og eftir en án bils ef það á eingöngu við undanfarandi eða eftirfarandi tölu, orð eða tákn.

$$5 - 2 = 3$$

$$30 \times 20 = 600$$

$$2 > 1$$

breitt (breið + t)

verslun (verð + sl + un)

- 5 gráður

3× meira en áður

- 30 prósentu lækkun

<37 vikur

>1/1.000

3.4 Bil til aðgreiningar í stórum tölum – skýrleikabil

Hefð er fyrir því í íslensku að setja punkt framan við þriðja hvern tölustaf til að auðvelda lestur hárra talna. Sjá gr. 22.4 í ritreglum og *Handbók um íslensku* (2011:245):

123.456

500.000.000

Ekki hefur verið almenn venja hér á landi að nota bil til að auðvelda lestur hárra talna, kennitalna, reikningsnúmera og símanúmera, eins og víða er gert, til dæmis í ensku og sænsku, en þó mætti vel hugsa sér að taka upp þann sið. Allalgengt hefur verið að nota bandstrik til skýrleika í kennitölum, reiknings- og símanúmerum (*kt. 010102-2277*, s. 563-6244) en hugsanlega væri betra að nota skýrleikabil:

3 500

123 456

Í mælikvarðanum 1:100 000

kt. 010102 2277

bankareikningur nr. 104 26 4407

s. 563 6244

4 Bil og skammstafanir

4.1 Skammstöfuð orð

Áður fyrr tíðkaðist að hafa bil á eftir hverjum punkti í fleiryrtum skammstöfunum: *a. m. k., o. s. frv., t. d.* Á síðustu áratugum hefur sú hefð hins vegar látið undan síga. Slíkar skammstafanir eru heild í huga fólks og því eðlilegt að láta alla liði þeirra standa saman án bila.

Í gr. 22.6 í ritreglum Íslenskrar málnefndar er fjallað um bil á eftir skammstöfunum. Þar segir: „Ekki er bil á eftir orði í skammstöfun nema milli tveggja skammstafana sem hvor um sig er sjálfstæð eining.“ Í ritreglum *Stafsetningarorðabókarinnar* (2006:717) hafði verið haft bil aftan við skammstafanir sem voru tveir eða fleiri stafir. Skammstöfunin *m.kr.* var þá án bils en *ma. kr.* og *millj. kr.* með bili. Í núverandi ritreglum hefur því verið fækkað tilvikum um bil í skammstöfunum (sjá Jóhannes B. Sigtryggsson 2019:171–172.)

t.d. (til dæmis)

o.s.frv. (og svo framvegis)

cand.med.

ef.ft.

ma.kr.

próf. dr.

o.fl. o.fl.

4.2 Skammstöfuð nöfn

Óljós ritvenja hefur verið í íslensku um það hvort bil er haft á milli tveggja skammstafaðra nafna en þó er oftast bil.

Jóhannes L.L. Jóhannsson / Jóhannes L. L. Jóhannsson

Ekki er fjallað um þetta í ritreglum en mörgum þykir fara vel á að hafa hársbil eða ekkert bil á milli skammstafaðra nafna (sjá t.d. Bringhurst 1996:30).

W. B. Yeats (venjulegt bil)

W.B. Yeats (hársbil)

W.B. Yeats (ekkert bil)

5 Búndin stafbil

Búndið stafbil eða fast stafbil (e. *no break (required) space, non-breaking space, hard space*) er bil sem hindrar línuskiptingu. Tilgangur þess er að koma í veg fyrir að skipt sé um línu á milli orða sem verða eða æskilegt er að standi saman. Lítið hefur verið fjallað um þetta í íslenskum reglum um orðskiptingu. Hér er tilraun til að setja reglur til viðmiðunar um þetta. Stundum verður þó ekki komist hjá því að kljúfa slík orðasambönd á milli lína:

Skiptið ekki á milli tölu og skammstafana í metrakerfinu, skammstafana frumefna og ýmissa annarra mælieininga og styttra gjaldmiðlaheita:

100 cm

500 V

20 hö.

20 DKK

Skiptið ekki á milli tölu og annarra skammstafana eða tákna sem standa með henni hvort sem talan er á undan eða eftir:

75 f.Kr.

11 e.h.

§ 1.3.3.2 c

nr. 61/2011

Skiptið ekki dagsetningu:

17. júní

Skiptið ekki tölum á milli lína:

100.000

10–13

Skiptið ekki húsnúmerum:

Lækjargata 25 B

Þetta eru nokkur dæmi um tilvik þar sem ætti að forðast skiptingu á milli lína.

Heimildir

Bringhurst, Robert. 1996. *The Elements of Typographic Style*. USA / CANADA: Hartley & Marks.

Íslensk táknaheiti. 2003. Smárit Íslenskrar málnefndar 2. Orðanefnd Skýrslu-tæknifélags Íslands tók saman. Reykjavík: Íslensk málnefnd.

Jóhannes B. Sigtryggsson (ritstj.) 2011. *Handbók um íslensku*. Reykjavík: JPV útgáfa.

Jóhannes B. Sigtryggsson. 2019. Nýjar reglur Íslenskrar málnefndar um greinarmerkjasetningu. Yfirlit yfir breytingar. *Orð og tunga* 21:169–174.

Ritreglur. Auglýsingar mennta- og menningarmálaráðuneytis nr. 695/2016 og 800/2018 með leiðréttingum. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <http://ritreglur.arnastofnun.is/> (sótt 20.3.2020).

Stafsetningarorðabókin. 2006. Dóra Hafsteinsdóttir (ritstj.). Reykjavík: Íslensk málnefnd / JPV.

Jóhannes B. Sigtryggsson

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

johannes.b.sigtryggsson@arnastofnun.is